

'in de groep brengen' enz. enz.) Een zekere flair (vaak grenzend aan charismatische trekjes en gedrag) plus een goed gedoseerde hartelijkheid in menselijke relaties bewijzen ook goede diensten.

Abstracte boosdoener

Voor de lezers die mij nu al ingedeeld hebben bij de skeptici en spotters, heb ik echter nog een wending in mijn verhaal in petto. Mijn aanvankelijke irritatie over de stand van zaken op de opleiding is namelijk wat minder geworden toen ik wat nader kennis maakte met de studenten. Want wie volgen zo'n opleiding? Het studentenbestand is gemengd, maar toch wel overwegend van betrekkelijk kleinburgerlijke komaf. Het zijn vaak kinderen van kleine zelfstandigen, kinderen uit vrij grote gezinnen met een kerkelijke oriëntatie. Vaak treden ze in het begin van hun maatschappelijke carrière wat dit betreft in het voetspoor van hun ouders, en is de kennismaking met maatschappelijk werk en de opleiding het begin van een persoonlijk bevrijdingsproces. Dit snijdt des te dieper in, omdat het in een aantal gevallen gaat om een tweede beroepskeuze, en de doorbraak niet plaatsvindt in de puberteit, maar veel later. Problemen in de eigen -dan als niet langer bevredigend ervaren- gezinssituatie compliceren dit proces. Voorzover studenten ingeschakeld zijn in het maatschappelijk werk doen ze dagelijks de ervaring op dat ze nauwelijks invloed kunnen uitoefenen op de bureaucratische organisaties waarin ze werken. Ze zijn met handen en voeten gebonden aan een vrij autoritair systeem, met als opdracht de devianten in de maatschappij rustig te houden, terwijl ze machteloos zijn om de sociale omstandigheden van de cliënten te veranderen. De cliënten stellen bovendien hoge eisen en verwachten vaak wonderen van de bemoeienis van de sociale werkers.

Als reactie op deze ingebouwde frustratie construeren ze de tegenstelling *individu* (dat is goed, dat ben je zelf) en *maatschappij of systeem* (dat is slecht, dat is alles wat boven en buiten je staat), en ze kiezen voor een opleiding waarbij het onbegrijpelijke en bedreigende systeem 'weggedacht' wordt (behalve dan als abstracte boosdoener die de schuld is van letterlijk alles wat mis is), en ze zich alleen nog maar bezig hoeven te houden met zichzelf in het veilige isolement van de groep. De groep waar alles moet kunnen, en iedere inbreng even goed is als elke andere.

Mijn grootste bezwaar tegen deze gang van zaken is, dat ik niet denk dat de cliënten gebaat zijn bij maatschappelijk werkers die interactie-bewust zijn zonder dat ze een greintje politiek bewustzijn hebben. Volwassen gebrek aan historisch en politiek inzicht kan leiden tot het klakkeloos overnemen van de over-

Een antropoloog met een

Wolf Bleek

'De onderzoeker zorgt ervoor dat gegevens over identificeerbare informanten, die bij hem berusten, niet in handen van derden kunnen komen, tenzij deze derden gehouden zijn aan de regels van deze code.'

Uit: Beroepscode (tweede concept) N.S.A.V.

Waarom zou een antropoloog zich achter een verzonnen naam verschuilen? Moet zoiets in de wetenschap niet juist vermeden worden om de discussie open te houden en controle mogelijk te maken? In dit stukje probeer ik op deze en andere vragen voorzichtig antwoord te geven, mij voornamelijk baserend op persoonlijke ervaringen. Vooraf kan ik dit wel zeggen: de vraag in de titel wordt hier met *ja* beantwoord want de naam 'W. Bleek' is een pseudoniem.

Bedenklijke zaken

In 1971 en 1973 heb ik onderzoeken verricht naar uiterst tere onderwerpen in het leven van een lineage op het Ghanese platteland. Enkele onderwerpen waren: conflicten tussen leden onderling, verdachtmakingen van hekserij, beschuldigingen van regelrechte moord en toepassing van abortus provocatus.

Omdat de onderlinge verwantschapsrelaties van de betrokkenen bepaalde verschijnselen mede-verklaren, werd een genealogie toegevoegd aan de uitwerking

- heidsdefinities van 'deviant' en sociaal onwenselijk gedrag, en überhaupt van het aanvaarden van de sociale werkelijkheid als iets dat 'nu eenmaal zo is'. Pogingen om de bestaande werkelijkheden te relativiseren - historisch of intercultureel - stuiten op een apatisch en defensief: 'hoe wil jij het dan?' De revolutie zal hier niet geboren worden, zelfs niet begrepen. Wie denkt dat hij of zij zich lekker zal voelen onder de warme deken van het groepsproces, die solliciteert. Wie denkt de kille wind van de buitenwereld door deze knusse binnenkamer te kunnen laten waaien, die solliciteert vooral ook, maar gemakkelijk zal het niet zijn. Voor dezulken is het misschien toch aanbevelenswaard om te wachten op een vacature aan een Marxistisch georiënteerde opleiding voor maatschappelijk werk.

en pseudoniem ?

van de gegevens. Deze genealogie zou echter ook gebruikt kunnen worden door kwaadwillenden om precies na te gaan wie wat gezegd had. Om mijn informanten - de leden van de lineage - te beschermen, zowel tegen elkaar als tegen sancties van buiten af, gaf ik hun fictieve namen. Het was echter duidelijk dat dat niet zou helpen als de naam van het dorp wel bekend bleef, dus ook het dorp kreeg een verzonden naam. Tenslotte bracht ik nog enkele kleine veranderingen aan in de beroepen van bepaalde mensen, hun plaats van herkomst en de precieze datering van het onderzoek.

Toen de studie voltooid was kwam hij onder mijn eigen naam in drie bibliotheken van de University of Ghana te staan. Op dat moment begon ik mij opnieuw zorgen te maken. Ik realiseerde mij dat mijn naam een sleutel vormde tot het opsporen van 'mijn' dorp en daarna tot het identificeren van de informanten.¹

Pseudoniem : ja of nee ?

Had ik de bezwaren tegen het voeren van een pseudoniem wel voldoende overwogen? Men zou bijvoorbeeld kunnen betuigen dat ik controle van mijn onderzoeksresultaten onmogelijk maak door mijzelf en mijn respondenten te verbergen achter valse namen. Bovendien lijkt het erop dat ik mij afsnijd van een discussie over de betreffende studie. Twee bezwaren die betrekking hebben op de wetenschappelijke kant van de zaak. Een derde nadeel dat men misschien naar voren brengt is dat het een vereiste is voor een wetenschapper om 'naam te maken', hetgeen duidelijk niet gebeurt als hij zijn naam verzwijgt.

Men kan zich afvragen waarom dichters en romanschrijvers zich wel verbergen achter schuilnamen en sociale wetenschappers niet. De hoofdreden lijkt me dat de eerste groep over zichzelf schrijft en de tweede over anderen. Zelf-bescherming is eeuwenlang een geldig motief geweest voor het gebruik van schuilnamen maar bescherming van anderen is dat blijkbaar niet. Toch hebben, voorzover ik weet, alle codes die in de loop der jaren voor sociaal wetenschappelijk onderzoek ontworpen zijn de bescherming van informanten benadrukt.

Mijn besluit tot het aannemen van een pseudoniem kwam voort uit mijn belofte aan de informanten dat niemand te weten zou komen dat *zij dit* gezegd hadden. Toen bleek dat die belofte niet voldoende gewaarborgd werd door het gebruik van fictieve namen voor de informanten zelf en door andere maatregelen bleef er maar een mogelijkheid over: een pseudoniem voor mijzelf. Dat mijn angst niet ongegrond was moge blijken uit het feit dat een verwijderd lid van de betrokken lineage op de universiteit studeerde tijdens de periode dat mijn studie daar in drie bibliotheken te leen was. Ik mag van geluk spreken dat hij niet op het idee gekomen is om mijn naam op te zoeken in het alfabetisch auteursregister.

Overigens ben ik van mening dat het gebruik van een pseudoniem noch controle van het onderzoek, noch discussie daarover in de weg staat. Het is altijd mogelijk voor collega's om via een uitgever, een redacteur of een wetenschappelijk instituut contact op te nemen met iemand die zich achter een schuilnaam verbergt. Dat is dan ook geregeld gebeurd in mijn geval; verscheidene vakgenoten hebben met mij gecorrespondeerd over mijn onderzoek en als iemand bepaalde aspecten van mijn onderzoek zou willen nagaan dan ben ik gaarne bereid hem of haar alle benodigde informatie te verschaffen die identificatie van mijn onderzoeksterrein en steekproef mogelijk maken, mits die persoon zich verbindt tot verdere confidentialiteit. Trouwens, het voeren van een pseudoniem is helemaal niet tegen collega's gericht. Dat zou enkel zo zijn als de betrokken antropoloog zelf niet als de schrijver van een bepaald stuk herkend wil worden door zijn vakgenoten. Nee, zij mogen gerust weten wie zich achter deze naam verbergt.

Wat is dan de zin van een pseudoniem? Als iemand die persoonlijk belang heeft bij de uitkomsten van een onderzoek dat in handen krijgt, dan moet de pseudoniem herkenning van dat onderzoek voorkomen en zodoende de identificatie van de *dramatis personae* uitsluiten. Anders gezegd, een pseudoniem zorgt ervoor dat de informanten niet herkend worden door mensen die, anders dan op wetenschappelijke gronden, in hen geïnteresseerd zijn. Hiervoor is het noodzakelijk dat de ware naam van de onderzoeker nooit in gedrukte vorm in verband gebracht wordt met de publicatie van zijn onderzoeksresultaten. Het is niet voldoende dat hijzelf dat verband vermijdt, het kan namelijk ook door anderen gelegd worden die over aanverwante onderwerpen schrijven. Vandaar dat een zekere behoedzaamheid in het gebruik van eigen naam tegenover vakgenoten hier toch op zijn plaats is. Verder lijkt het me niet raadzaam om in een publicatie te vermelden dat een pseudoniem gebruikt is; het

zou belanghebbenden nodeloos op het goede (of erger nog: het verkeerde) spoor kunnen zetten. Deze laatste raadgeving is in dit geval echter in de wind geslagen. Het kon moeilijk anders. Ten overvloede wil ik hier nog aan toevoegen dat al deze maatregelen volkomen overbodig zijn bij grotere steekproeven die van nature een anoniem karakter dragen.

Mijn enige bezwaar tegen het gebruik van een pseudoniem komt voort uit mijn twijfel of het wel voldoende is. Er zijn weinig precedënten die mij hierin gerust kunnen stellen. Voor zover ik weet is de inmiddels overleden 'James West' de enige sociale wetenschapper die onder een pseudoniem geschreven heeft en hij is er niet in geslaagd de anonimiteit van zijn informanten blijvend te waarborgen. Korte tijd na het verschijnen van zijn boek over 'Plainville' was reeds bekend wie 'West' was en waar 'Plainville' lag. Overigens staat er weinig in het boek dat pijnlijk, en niets dat belastend, is voor zijn informanten. Toen Callaher 15 jaar later een herstudie van 'Plainville' maakte schreef 'West' een voorwoord en ondertekende dat met: Carl Withers (James West). Ook in de Universiteitsbibliotheek van Amsterdam heeft een ijverige bibliothecaris de ware naam van 'West' toegevoegd op de fiches in de cartotheek.

Uit privécorrespondentie met Callaher blijkt dat twee jaar na de publicatie van 'Plainville' studenten als eersten er in slaagden 'West' en 'Plainville' te identificeren. Enkelen van hen bezochten zelfs Plainville en irriteerden de bewoners door hun allerlei vragen te stellen. Callaher schrijft ook dat zodra het boek in de plaatselijke bibliotheek kwam te staan, iemand de ware namen van de respondenten in de kantlijn schreef overal waar 'West' een fictieve naam had gebruikt.

Het is mij niet bekend of West deze ontwikkeling had kunnen voorkomen, maar gezien de geringe noodzaak tot anonimiteit beschouw ik hem niet als een goed voorbeeld van 'een antropoloog met een pseudoniem'. Mensen die dat wel hadden kunnen zijn omdat zij wel over belastende en zelfs strafbare feiten schreven zijn onder andere Whyte en Landesco, maar zij schijnen nooit de mogelijkheid van een pseudoniem overwogen te hebben.

Reactie van een redactie

Tot besluit wil ik in het kort verslag doen van mijn vergeefse pogingen een artikel onder pseudoniem geplaatst te krijgen in een vaktijdschrift. Dit relaas laat zien dat het gebruik van een pseudoniem nog niet overal geaccepteerd wordt in kringen van sociale wetenschappers. Tevens wordt er een oplossing gesuggereerd om te ontkomen aan dit valse opgedrongen

dilemma: mens of wetenschap.

September 1974 stuur ik een artikel naar een internationaal demografisch-sociologisch tijdschrift. Het handelt over abortus provocatus in een Ghanese lineage. Afgezien van het feit dat persoonlijke gevoelens uitermate gekwetst zouden worden en interpersoonlijke relaties verstoord als de lineage en de individuele personen herkend zouden worden, is abortus provocatus in Ghana strafbaar met maximaal 10 jaar (hoewel zo'n veroordeling bij mijn weten nooit is voorgekomen). Voor mij is dit echter reden genoeg om het onder pseudoniem aan te bieden. In een begeleidende brief, ondertekend met mijn eigen naam, maak ik de redactie erop attent dat 'Bleek' een pseudoniem is.

Op 17 maart 1975 schrijft de redactie:

'That they are not in favour of papers written under a pseudonym. They feel that a revised version should be carefully edited to preserve the anonymity of the people involved, so that if suitable it could be published under your own name.'

Dit is echter niet mogelijk zonder de kern van het artikel aan te tasten. In mijn antwoord (23 mei 1975) schrijf ik verder:

'... the mere mentioning of my name is a sufficient clue to trace the lineage concerned... If this family was identified I would consider this a break of my promise to them and it would result in serious difficulties for some of its members.'

Het antwoord komt op 2 juli:

'... the editors would like to publish your paper... but they cannot agree to your using a pseudonym. It has always been the policy of the journal to publish papers under the author's own names and the editors feel that they cannot depart from the ruling in spite of the points you have made in your letter.'

In geen van beide brieven maakt de redactie duidelijk waarom zij een pseudoniem niet kan aanvaarden.

Mijn antwoord (8 juli) is een tamelijk lange brief waarin ik nogmaals pleit voor het gebruik van een pseudoniem.

Ik schrijf vervolgens een brief naar zes bekende antropologen met het verzoek mijn 'zaak' te steunen. In de brief benadruk ik dat hier veel meer dan mijn privé belang op het spel staat; ik leg uit wat er is gebeurd en sluit fotocopies in van de twee laatste brieven van mijn correspondentie met de redactie. Eén van de zes is op vakantie en reageert niet, een ander, een zéér befaamd antropoloog, ziet van het schrijven van een brief af omdat hij er geen heil van verwacht, en een derde weigert omdat hij volstrekt tegen het gebruik van een pseudoniem is. De drie anderen steunen mijn verzoek met een keur van argumenten. In haar antwoord van 8 september toont de redactie zich

(voor het eerst) in principe wel bereid een pseudoniem te aanvaarden, maar niet in dit concrete geval. '... although I realise that there are occasions when anonymity is necessary - indeed highly desirable - in connection with the publication of a piece of research. I do not feel that this is appropriate on this occasion. This is all the more so in my view in that the detailed references in your paper are such that anyone with knowledge of Ghana should find it possible to distinguish exactly which community was studied. Moreover, your pseudonym is itself well known, apparently, to other anthropologists. Equally, these anthropologists know where you have been working. In such circumstances it seems to me most unlikely that rumours concerning the location of the study would not develop. Given these facts, it does not seem to me that publication of the paper under pseudonym is justifiable.'

In mijn laatste brief aan de redactie schrijf ik dat haar houding niet alleen defaitistisch is en zich onttrekt aan morele verantwoordelijkheid, maar dat haar beslissing ook in tegenspraak is met haar opvatting (zie brief) dat anonimiteit soms noodzakelijk is. Het zou logisch geweest zijn als de redactie het artikel geweigerd had op grond van te gedetailleerde verwijzingen naar plaatsen en personen, maar dat is niet gebeurd. De weigering wordt alleen gemotiveerd met het niet kunnen accepteren van een pseudoniem.

Het is opvallend dat de redactie nooit serieuze pogingen gedaan heeft haar houding te verklaren. Haar langste brief telde 16 regels. Zij was duidelijk niet geïnteresseerd in deze discussie en trachtte zich ervan af te maken met vage algemeenheden. Slechts toen meer 'gerespecteerde' lieden zich in de discussie mengden liet zij zich tot een inhoudelijke verklaring verleiden zonder echter daaruit de logische conclusies te trekken.

Een maand later werd het artikel naar mij teruggezonden. Ik stuurde het toen naar een ander tijdschrift, wederom onder een pseudoniem, maar deze keer maakte ik niet bekend dat 'Bleek' een pseudoniem was. Hetzelfde gebeurde met enkele andere artikelen waarvan er twee zeker gepubliceerd gaan worden zonder dat de redactie op de hoogte is van het feit dat zij geschreven zijn onder een pseudoniem. Het lijkt mij de enige oplossing zolang er redacteuren zijn die een vage, niet expliciet-gemaakte, 'academische' traditie zwaarder laten wegen dan waar het al om begonnen is: de mens.

Conclusie

Het gebruik van een pseudoniem door een antropoloog (of welke wetenschapper dan ook) is ongebruikelijk

maar wel wenselijk als er geen andere manier is om waardevolle informatie te verstrekken zonder de betrokkenen te schaden. Een pseudoniem hoeft geen belemmering te zijn voor het controleren van onderzoekgegevens of het voeren van een discussie daarover. Het valt aan te bevelen in een publicatie niet bekend te maken dat een pseudoniem is gebruikt en dit feit ook verborgen te houden voor een redactie als men een negatieve houding hiertegenover bij de redactie vermoedt. Of het gebruik van een pseudoniem ook een afdoende maatregel is, is echter nog niet bewezen.

¹Dit gebeurde in feite met Brunt's proefschrift over 'Stroomkerken' (fictieve naam). Vóór zijn promotie stond de ware naam van het dorp reeds in een dagblad, hetgeen leidde tot confrontaties met zijn informanten (zie verder Brunt, 1975). Deze ontwikkeling mag beschouwd worden als een waarschuwing voor collega's van Brunt die nu bezig zijn aan de uitwerking van hun onderzoek in de nabijheid van 'Stroomkerken'.

Aangehaalde literatuur

- Bleek, W., *Marriage, inheritance and witchcraft: a case study of a rural Ghanaian family*. Leiden: Afrika Studiecencentrum, 1975.
n.d., Induced abortion in a Ghanaian family, (ms).
Brunt, L., On rule and reality of publishing ethnographic research data. In: Kloos en Van der Veen, 1975: 17-28.
Gallagher, A., *Plainville fifteen years later*. New York: Columbia University Press, 1961.
Kloos, P. en K.W. van der Veen (eds.), *Rule and reality: essays in honour of André J.F. Köbben*. Amsterdam: Antropologisch-Sociologisch Centrum, 1975.
West, J., *Plainville, U.S.A.* New York: Columbia University Press, 1945.

Peters coup

Kort geleden bereikte mij, zij het door een adreswijziging via een omweg, het eerste nummer van *Socio-drôme*. Als passief, doch oppassend NSAV-lid nam ik met belangstelling kennis van het redactioneel voornemen een brugfunctie te willen vervullen tussen wetenschap, wetenschappers en maatschappij. Hoe je dat doet, bleek voorts uit het werk van een sterk aan die brug timmerende Peter Cohen, die zich blijkens zijn bijdrage ernstige zorgen maakt over de recente verschijning van een Nederlandse Stichting voor Politologisch Onderzoek. Zijn WUB-sociologische analyse ligt er niet om als het gaat om de formulering van het boze vermoeden van politieke eenzijdigheid, het signaleren van een gebrek aan representativiteit en de overige gangmakerij die dergelijke analyses schijnt te moeten kenmerken.

Anders is het gesteld met de zakelijkheid waarmee de